

Radikalni zaokret prema demokraciji samoupravljača

Uroš Trbović

Ova godina iznenađujuće je bogata temeljnim i značajnim odlukama donesenim na plenumima centralnih komiteta Saveza komunista, koje, po našem sudu, valja povezivati s ostvarenjem Programa SKJ i Ustava SFRJ. U obrvavajućoj dilemi ekonomskog razvoja, da li ekonomski koncept samoupravljačkog ili, naprotiv, državotvornog razvoja, nakon više od jednog decenija, definitivno je pobijedila samoupravljačka koncepcija, koja nipošto nije klizenje socijalnih promjena po površini društva ili mimo građana, već naprotiv znači radikalni zaokret u ekonomskom i društvenom razvoju jugoslavenskog društva. Kladenje državne sile nad samoupravljačem u vidu birokratsko-tajanstvenih raspodjela viška rada, bar što se tiče partije, jest okončano.

Stoga obračun s birokratizmom kao inkarancijom etatističke koncepcije razvoja nije slučajni niti usputan. S njime se započelo s Programom i Ustavom SFRJ, a s četvrtim plenumom CKSKJ i republičkim sjednicama samo je praktično finalizirano ono što je proklamirano. Time se uklonila dugo nagomilavana proturječnost između »etatizma i samoupravljanja«¹⁾ gdje je upravo koncepcija samoupravljanja doživjela svoj uspon u fjasku etatističkog koncepta. Pobjeda samoupravljačke koncepcije nad državotvornom ujedno karakterizira sve plenarne sjednice republika. To je njihova zajednička karakteristika, s tim izuzetkom što je razrješenje sukoba ovih dviju koncepcija poprimilo različite forme. S jedne strane etatistička koncepcija osuđena je kroz kritiku birokratizma, oduzimanje SUP-u političkih atributa, kroz informaciju partijske koterije, a s druge strane pobjeda samoupravljačke koncepcije se manifestirala kroz reorganizaciju Partije, njeno prilagođivanje samoupravljačkim uvjetima, nadalje kroz indikativnu tendenciju ka jačanju samoupravljanja.

Posebne karakteristike plenuma dopunjuju se kao specifične, republička razrada brionskog debakla birokratizma s manje ili više detaljnijim nabrajanjem prepreka za razvoj demokracije samoupravljača.

Tako je npr. karakteristična za Šestu sjednicu CK Srbije iskrena osuda partijske koterije i energična kritika šovenstva i njemu popratnog birokratizma; Šestu sjednicu CK Crne Gore karakterizira podrška reorganizaciji SUP-a i snaženje samoupravnih odnosa u radnim organizacijama; Petu sjednicu CK Hrvatske — daljnje jačanje samoupravljanja kroz ostvarivanje privredne i društvene reforme; Petu sjednicu CK Slovenije — jednodušna osuda neostaljinističke koncepcije itd.

Valja istaći da s ovim ni izdaleka nismo iscrpili karakterističnost i mnogobrojnost tema koje su dotaknute ili prodiskutirane na spomenutim sjednicama, što uostalom ovome radu nije cilj, već mu je svrha obrada onih tema koje su bile osnovna preokupacija većine održanih plenuma.

1) Formulacija posuđena sa sjednice CK Slovenije.

Birokratizam

On je najviše spominjana riječ na svim sjednicama, počev od osjećaja gnjeva, od ogorčeno-emozivne osude do razumskih analiza.

Najcjelovitija analiza formi ispoljavanja birokratizma data je — po našem sudu — na Petoj sjednici CK Hrvatske.

»U političkom životu on (birokratizam — op. T. U.) se uvijek javlja kao uzurpacija prava radnog čovjeka, od državotvornog koncepta do omalovažavanja rada skupština. U ekonomskom životu on je u sprezi s najetatističkim oblicima podjele viška rada, a poslije Osmog kongresa, kad je politička bitka na tom polju dobivena, on se javlja u zadržavanju konkretnih oblika etatističke privrede.

Na međunacionalnom polju on se uvijek povezuje s buržoaskim nacionalizmom i šovinizmom...«

Nadalje, »u unutarnjim partijskim odnosima taj se birokratizam prikazuje pod tezom nekog dekretiranog jedinstva koje traži slijepu disciplinu članova kao izvršioca koji ne razumije da u toj fazi članovi ne mogu biti transmissija ni svog ni vlastitog makar najrevolucionarnijeg rukovodstva.«²⁾

Kritika totalitarnosti birokratizma nije prešućivana ni na ostalim sjednicama. Ona dobiva formu teoretske interpretacije onda kada osuđuje profesionalne deformacije i kada analizira susprezanje razvoja demokracije samoupravljača.

Tako se na primjer na Četvrtom plenumu CKSKJ konstatira da je razvoj profesionalnih deformacija »dijametralno suprotan pravac razvojnog kretanja«³⁾ k samoupravljanju, čemu je uzrok »mehaničko prihvatanje teorije o birokratizmu kao osobenom vidu klasnih odnosa u procesu izgradnje socijalističkog društva,«⁴⁾ a koje se sastoji u politici čvrste ruke, snažnoj »kontroli državnog i privrednog organizma«, a upravo to vodi k birokratizmu i odvajanju države od demokratskih institucija.⁵⁾

Decidirano se kaže da se »birokratizam ne leči prvenstveno policijskim metodama«⁶⁾ jer se on kroz njih razvija, a ne osujećuje. Država se udaljila od samoupravljača time što su mnoge poteškoće rješavane »na bazi ličnih veza i autoriteta, a ne normalnim, zakonom ustaljenim putem.«⁷⁾

Dok je, dakle, osnovno načelo demokracije javnost rada i kolektivna akcija, dotle je karakteristično za birokratizam mistično i tajantsevno, pojedinačno, nejavno djelovanje. Stoga nije čudo da su birokratizam i demokracija samoupravljača došle u oštru proturječnost, koja se može izraziti riječima: »Što je borba za samoupravljanje i neposrednu demokraciju više jačala, otpor birokratskih snaga bio je sve izrazitiji. On nije bio javan, nego se manifestirao u neformalnim grupama, zakulisanim akcijama, proturajućim parolama o greškama 'na drugoj strani' i o sistemu, sijajući konfuziju kada je trebalo sprovoditi stavove, otežavajući time našu akciju.«⁸⁾

Birokratsko odupiranje samoupravljanju nije bilo osamljeno. Tako su npr. »u Srbiji pruženi jaki birokratski otpori borbi za razvoj samoupravljanja i za razvijanje idejno-političke uloge Saveza komunista.«⁹⁾ Konkretno, ti su se otpori pojavljivali kroz »zakulisne akcije protiv samoupravljanja, prikrivene od javnosti, nacionalistički i slični stavovi predstavljali su jedinstveni lanac birokratskih otpora.«¹⁰⁾

Dakako da se išlo dalje od pukog uopćavanja te su se sugerirala i konkretna rješenja za razrješavanje fenomena birokratizma. Tako se u dnevnoj štampi u prepričanom tekstu diskusije jednog učesnika kaže: »On se

2) Vjesnik, 23. 9. 1966, str. 2.

3) Četvrti plenum CKSKJ, izd. Komunist, Beograd, 1966, str. 37.

4) o.c. str. 38.

5) o.c. str. 38.

6) Ibidem.

7) o.c. str. 15.

8) S Osmo sjednice CKBiH, Vjesnik, 24. 9. 1966, str. 1.

9) Vjesnik, 15. 9. 1966, str. 2.

10) Ibidem.

nije složio sa stavom prema kome se protiv birokratizma treba boriti s principijelnog stanovišta, a ne protiv pojedinih ličnosti.¹¹⁾

Potreba deduciranja općeg birokratizma na pojedine ličnosti izražena je u vidu sumnje »da li će mnogobrojni pojedinci koji su srasli s dosadašnjim sistemom, objektivno i subjektivno uvijek biti u situaciji da se u izvjesnom smislu preorijentiraju u suprotnom pravcu od onoga kojem su do sada stremili.«¹²⁾

Dok se ovom bojazni subjektivno izražava stav za individualnu artikulaciju birokratizma, te se implikativno rješenje svodi na prirodnu cirkulaciju kadrova, dotle je po drugom mišljenju birokratizam »moguće savladati samo pravim demokratizmom«¹³⁾, čime se težišnica rješenja stavlja na društvene i političke odnose.

Ova alternativa, subjektivno ili objektivno društveno rješenje birokratizma, angažirala je i druge učesnike republičkih plenuma.

Tako se na šestoj sjednici CK Crne Gore sugerira da se »protiv birokratizacije moguće boriti prvenstveno izborom što većeg broja neposrednih proizvođača u rukovodeće organe«¹⁴⁾, čime bi se nedvoumno politička nadgradnja prisnije povezala s bazom društva.

Isto tako je na sjednici CK Slovenije sugerirano demokratsko rješenje birokratizma. »S općeg slovenskog stanovišta treba dati odgovor na pitanje da li su se kod nas u našem društvu, u Savezu komunista Slovenije ispoljile ideološko-političke tendencije koje su svjesno ili nesvjesno u krajnjoj konzekvenciji bile birokratsko-etatističke i konzervativne. Mislim da se svi slažemo da su one postojale, da postoje danas i da će ih vjerovatno još biti. Nećemo ih mi ovim plenumom ni našim zaključcima do kraja eliminirati iz našeg društva. Treba jasno ustvrditi da su kod nas u Sloveniji postojale također pristaše čvrste ruke, i to ne samo u vrhu.«¹⁵⁾ Za razrješenje ovog fenomena predlaže se zaokret prema demokraciji samoupravljača, prema »radnim organizacijama, stvarnim odnosima i položaju Saveza komunista u radnim organizacijama i u komunama...«¹⁶⁾

Iz izloženog je uočljivo da je državotvorni koncept ekonomskog razvoja, vidljiv i ispoljen kroz birokratizam, doživio debakl, čime se samoupravljački rad oslobodio od nepotrebne administrativne stege i od neekonomске pojede viška rada.

Reorganizacija SUP-a

Mnogo diskutirana tema bila je također preoblikovanje SUP-a, u smjeru njegovog svođenja na svojstvo utvrđivanja neprijatelja države. Naime, do Četvrtog plenuma Udba je pokazivala izvjesne tendencije k sve većem preuzimanju političkih funkcija partije i predstavničkih tijela. Ona je kontrolirala ne samo političke rukovodioce već i javno mnjenje, te ga gdjekad izokrenuto interpretirala.¹⁷⁾ S tom tendencijom preuzimanja funkcija postojala je opasnost da se Partija svede na formalnost. Stoga se kao primarni zadatak postavila smjernica koja ide k »odvajanju unutrašnje bezbjednosti od Partije, a ne kao što je do sada bilo da se to pobrkalo, da je unutrašnja bezbjednost prevazišla partiju.«¹⁸⁾

Do ovakvog izokrenutog stanja dviju različitih institucija dolazilo je stoga jer su pojedine političke ličnosti koristile SUP za svoje političke ciljeve. Te ličnosti formirale su se kao »frakcijska grupa«¹⁹⁾, a njihova djelatnost ispoljavala se kao »borba za vlast.«²⁰⁾ Iz ovakve izokrenute djelatnosti proizlazila je pogrešna polstovećenost SUP-a s političkim pojedincima,

11) Ibidem.

12) isto.

13) o.c. str. ista.

14) Vjesnik, 21. 9. 1966.

15) Vjesnik, 1. 10. 1966, str. 2.

16) isto.

17) Up. Četvrti plenum CKSKJ.

18) o.c. str. 10.

19) n.d., str. 9.

20) ibidem.

koji su opet izjednačavani s rukovodstvom CKSKJ. Iz osuđujućeg korištenja SUP-a u tamne i javnosti strane političke ciljeve proizlazila je opasnost da »državna bezbednost postane jedan od odlučujućih faktora u formiranju društvene politike«²¹⁾ i »organ iznad društva i Partije«²²⁾

Instrumenti za postizanje ovakvog statusa bili su uhodarenje državnih i političkih rukovodilaca, građana,²³⁾ zatim sakupljanje podataka i dosjea na osnovu kojih su se davale izvanpartijske ocjene o ljudima, čime se direktno utjecalo na kadrovsku politiku.²⁴⁾ Ona se također uplitala u »celokupan rad preduzeća, sve do investicija i kadrovske politike«²⁵⁾ Time se samoupravljanje svodilo na utisak floskule, jer su ga takvom djelatnošću organi bezbjednosti usporavali i ometali.²⁶⁾

Međutim, posebno je podvučeno da se ova deformacija ne odnosi na cjelokupan SUP, već samo na određene ličnosti koje su nominirane i pozvane na odgovornost.

Demokratizacija jugoslavenskog društva

Temeljna teza koja se kao antipod suprotstavljala birokratizmu bila je demokratizacija socijalnih i političkih odnosa. Valorizirana rješenja išla su od polimeničnih nabiranja zapreka za samoupravljanje pa sve do reorganizacije Partije. Tako je npr. dosta precizno analiziran sukob između birokratizma i samoupravljanja, gdje je rečeno da nije stvarna linija sukob između radnika i administracije, već »između grupa koje u stjecanju dohotka imaju različit položaj«²⁷⁾ čime se proturječnosti u našem društvu stavljaju u okvire raspodjelnih grupa.

Za razrješenje ove proturječnosti po jednom drugom mišljenju potrebno je »raščistiti pojam rukovođenja i upravljanja. U radnim kolektivima postoje stručni kolegiji, koji često puta donesu neku odluku i traže od organa upravljanja da je formalno usvoji. Ako se ta odluka ne provede, onda se obično traži krivac tamo gdje ga nema. A zašto mi ne bismo razvijali takvo upravljanje gdje će stručno rukovodstvo biti izvršni organ upravljanja?«²⁸⁾

Princip birokratizma je dogma. Princip tehnokratizma je nauka. Suprotnost jednom i drugom je samoupravljanje kao povijesno riješena zagonetka rada. Ono je riješeno proturječnost između pojedinca i kolektiva, rukovodioca i sprovodioca. Ovaj odnos razmatran je u okviru reorganizacije partije. Konstatirano je da je aktivnost Saveza komunista i »suviše ostajala u okvirima njegovih rukovodećih organa. Članstvo je bilo previše po strani, izgubilo je vjeru u svoje stvaralačke sposobnosti i u svoju snagu. U tome su i uzroci političke apatije.«²⁹⁾

Stoga »kada se govori o reorganizaciji, nije riječ o tome da je glavno pronaći nove organizacione forme. Postavlja se pitanje: kako da jedna revolucionarna partija bude demokratska, da provodi revolucionarnu politiku i program u uvjetima neposredne demokracije samoupravljanja. Naročito se radi o tome da Savez komunista kod sebe likvidira elemente vlasti u odnosu prema predstavničkim organima i drugim društvenim tijelima i organizacijama i nedovoljno oslanjanje na inicijativu, mišljenje, prijedloge članstva Saveza komunista i radnih ljudi uopće.«³⁰⁾

Najzad valja zaključiti da će ovaj zaokret prema demokraciji samoupravljača vjerojatno imati duboke posljedice u razvoju privrede, u strukturi političkih organa i nizu drugih neefemernih momenata koje nismo u tako kratkom roku još u stanju da sagledamo.

21) o.c., str. 16.

22) o.c., str. 34.

23) ibidem, str. 16.

24) o.c. str. 17.

25) n.d. str. 18.

26) o.c. str. 18.

27) Vjesnik, 21. 9. 1966, str. 2.

28) Vjesnik, 23. 9. 1966, str. 3.

29) Vjesnik, 1. 10. 1966, str. 2.

30) Vjesnik, 15. 9. 1955, str. 2.